

FELSEFENİN MENŞE'İ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

-The Views on the Origin of the Philosophy-

Yrd. Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi A.B.D
Email: ierdogan@firat.edu.tr

Özet: Felsefenin menşe'i hususunda, felsefe tarihçilerinin, üzerinde ittifak ettikleri kesin bir görüş bulunmamaktadır. Çünkü, Felsefesi'nin menşe'i olarak bazı araştırmacılar eski Yunan'ı, bazıları Hint'i ve bazıları da İran, Mısır, İyonya ve Mezopotamya'yı gösterirken, bazı ilahî din mensubu olan düşünürler de, felsefenin ilahî kaynaklı olduğunu ileri sürmektedirler. Felsefenin menşe'i ile ilgili üç temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, felsefenin, tamamen Eski Yunan'ın ürünü olduğu şeklindeki görüştür. İkincisi ise, felsefenin, her hangi bir milletin ürünü olmayıp, bütün milletlerin ortak değeri olduğunu savunan görüştür. Üçüncüsü ise, felsefenin ilahî kaynaklı olduğu şeklindeki görüştür.

Anahtar kelimeler: Felsefe, felsefenin menşe'i, Yunan Mucizesi, Hermes, İlahî menşe'.

Abstract: The Historians of Philosophy don't agree with each other on the origin of the philosophy. Because, some researchers claim that the philosophy was originated from Greeks, India, Arian, Egypt and Ionia. Another researcher's claim that the philosophy was originated from Divine. Generally, there are three opinions on the origin of the philosophy. One of them is the opinion that philosophy was created from the Greeks. The second is that the philosophy is common value of the all nations. The third is that, the philosophy was originated from the God by the prophet like Hermes, Shit, Solomon and David.

Key Words: Philosophy, the origin of the philosophy, The Greek's Miracle, Hermes, Divine origin.

Felsefenin ilk defa nerede ortaya çıktığı, hangi problemler üzerinde yoğunlaştığı ve ilk temsilcilerinin kimler olduğu gibi hususlarda, felsefe tarihçilerinin, üzerinde ittifak ettikleri kesin bir görüş bulunmamaktadır. Çünkü bazı araştırmacılar, felsefenin menşe'i olarak eski Yunan'ı, bazıları Hint'i¹ ve bazıları da İran, Mısır, İyonya veya Mezopotamya'yı² gösterirken,

¹ Balcıade Tahir Harimî, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, Balıkesir, 1931, s. 65.

bazı ilahî din mensubu olan düşünürler de, felsefenin ilahî kaynaklı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu tür ihtilafların bir çok sebebinden bahsedilebilir. Ancak bize göre en önemli sebep, felsefenin menşe'i hakkında elimizde kesin bir bilgi ve belgenin bulunmayışındır. Bundan dolayı da farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Felsefenin menşe'i ile ilgili görüşleri genel hatlarıyla üç başlık altında toplamak istiyoruz. Bu görüşlerden birincisi, felsefenin, tamamen bir milletin, yani Eski Yunan'ın ürünü olduğu şeklindeki görüştür. İkinci bir görüş ise, felsefe de dahil olmak üzere hiçbir ilim ve medeniyetin tamamen, her hangi bir milletin ürünü olmayıp, bütün milletlerin katkısının bulunduğunu savunan görüştür. Üçüncüsü ise, felsefenin ilahî kaynaklı olduğu şeklindeki görüştür.

Şimdi bu görüşleri savunanların gerekçelerine kısaca değinmek istiyoruz.

A- “Yunan Mucizesi” Görüşü

Sadece felsefe değil, diğer tüm ilimlerin mucizevî olarak Eski Yunan'ın eseri olduğunu savunanlar, bu görüşlerini “Yunan mucizesi” olarak adlandırmışlardır. Bu görüşü savunanlara göre, Yunanlılar, o zamana kadar yaşanmış ve yaşanmakta olan komşu uygarlıkların birikimlerini de en iyi şekilde özümsemek suretiyle, özellikle M.Ö. V. yüzyılda, batılı tarihçilerin “Yunan mucizesi” diye adlandırdıkları parlak bir uygarlığın yaratıcısı olmuşlardır. Cemil Meriç'in naklettiğine göre bu görüşü savunanların başında Ernest Renan ve Sumner Maine gelmektedir. Renan'a göre, güneş altında tek mucize vardır, bu da Yunan Mucizesi'dir. Renan, Yunan'ın bu mucizeyi yaratmasının sebebi olarak da, Yunan ülkesine hakim olan iklimi göstermektedir. Maine'e göre de tabiat kuvvetleri hariç, kainatta hareket eden ne varsa hepsinin kaynağı Yunan'dır³. Bu sebepten dolayı da, doğulu milletlerin doğrudan felsefe olarak nitelenen faaliyetlerinden söz etmek neredeyse imkansız gibidir. Çünkü doğulular bütün ilimleri bir arada ve iç içe tahsil etmekle birlikte, eserlerini de aynı şekilde belli bir konuya hasretmeksizin yazmışlar ve dolayısıyla da, Yunanlılarda olduğu gibi, müstakil felsefî eserler vücuda getirmemişlerdir⁴. Onlara göre, hem felsefenin adı, hem de felsefenin kendisi, ilk önce eski Yunan'da ortaya çıkmıştır.

Felsefenin Yunan kaynaklı olduğunu iddia edenlere göre, M.Ö. VI. yüzyılda, o zaman İyonya adı verilen bölgede birtakım düşünürlerle karşılaşmaktayız. İşte İyonya'da bulduğumuz bu gelişme ile Yunan Felsefesi

² Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi 1* (Antikçağ), çev. Muammer Sencer, Ankara, 1972, s. 69.

³ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul, 1998, s. 10.

⁴ Balcıade, s. 77.

başlamış oluyordu. İyonya'da ortaya çıkmış olan bu gelişmeden önce, hiç bir yerde bu tür düşüncelere rastlayamıyoruz. Hint kültürünün, çok derin düşünceleri saklayan Upanişadlar'ı bile, sıkı sıkıya dine bağlıdır. Bu eserlerdeki bilgiler, Yunan filozoflarında olduğu gibi, özgür bir araştırma ürünü olmayıp, tamamen dine dayalı olarak yapılmış yorumlardır⁵. Aynı şekilde, Elealılarda Hint, Pythagorasçılarda Çin, Herakleitos'da Pers, Empledokles'de Mısır ve Anaxagoras'da Yahudi inançlarına ait etkilerin bulunduğu şeklinde ileri sürülen görüşler, bazı bakımlardan haklı olmakla birlikte, genel olarak zorlamalara kaçmaktadır. Çünkü varlıkların özü ve yapısı üzerine özgür bir düşünce olan Yunan Felsefesi, doğu dinlerinden alınma çeşitli tasarımlarla açıklanamaz. Bu sebeple, Yunanlılar, doğru bilginin, yani felsefenin ilk yaratıcıları olarak kabul edilmelidir⁶.

Ülkemizde de felsefenin, Eski Yunan'da ortaya çıktığını savunanlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi Macit Gökberk'tir. Ona göre İlkçağ Felsefesi denildiği zaman, sadece Yunan felsefesi ile, bundan türemiş olan felsefeleri anlamak gerekir. Çünkü, bildiğimiz anlamda felsefeyi ilk olarak ortaya çıkaranlar, Eski Yunanlılar'dır. Böyle bir felsefe, Klasik İlkçağ ya da Antik Çağ adı verilen, yalnız Yunan ve Roma kültürlerini içine alan, M.Ö. VIII. Yüzyılda başlayıp, M.S. V. Yüzyılda sona eren bir tarih aralığının ürünüdür⁷. Gökberk'in bu ifadelerinden anladığımıza göre, İ.Ö. VIII. Yüz yıldan önce felsefe olarak değerlendirilebilecek bir etkinlikten bahsetmek mümkün değildir.

Yunan Mucizesi olarak adlandırılan görüşlere zaman zaman bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin tamamını burada zikretmek elbette ki mümkün değildir. Ancak biz, bir fikir vermesi bakımından sadece birkaç tenkide değinmek istiyoruz.

Yunanlıların, bir çok şeyi icat etmediğini sadece bazı şeyleri ıslah ettiğini belirtenlerin başında Voltaire gelmektedir. Voltaire'e göre bütün medeniyet ve ilimlerin mucidi olarak görülen Yunanlılar, aslında yeni bir şey ortaya koymayıp Mısırlı ilim adamlarını taklit etmişlerdir⁸. Dolayısıyla Yunanlıların yaptıkları tek şey, hazır buldukları şeyleri belli bir tertibe sokmak ve böylece bir gelenek oluşturmak olmuştur.

Hilmi Ziya Ülken'in ortaya attığı görüşler de, aynı zamanda, Yunan Mucizesi'ni savunanlara karşı bir itiraz olarak değerlendirilebilir. Ülken'e göre tarih incelemeleri ilerledikçe, şimdiye kadar kendi kendine ortaya çıktığı iddia edilen medeniyetlerin, bir birine bağlı oldukları ve aynı kökten gel-

⁵ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1985, s. 13.

⁶ Gökberk, s. 14; Kamıran Birand, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara, 1987, s. 7.

⁷ Gökberk, s. 11.

⁸ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, I, çev. Lütfi Ay, İstanbul, 1995, s. 383.

dikleri daha iyi anlaşılmaktadır. Aynı şeyleri felsefe için de söylemek gerekir. Çünkü artık felsefe tarihçileri, Yunan düşüncelerinin kaynaklarını, Yunan Mucizesi'nde değil, bilakis, Orta Asya'dan gelmiş bir kavim olan Sümerler'de arıyorlar. Hatta daha da ileriye giderek eski İran, Sümer ve Çin medeniyetleri arasında çok umumî bağlar olduğunu da göstermeye çalışmaktadırlar⁹.

Ülken'in bir başka önemli iddiası ise, medeniyetlerin her şeyden önce birer büyük tercüme devri ile başladığıdır. Mesela, Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike ve Mısır tercümeleriyle, Türk Uygur uyanışı Hint, İran ve Nestûrî tercümeleri ile, İslam uyanışı Yunan, Nestûrî, Yakubî ve Hint tercümeleri ile, Avrupa'daki uyanış ise, İslam (Türk, Acem ve Arap), Yahudi ve Yunan tercümeleriyle mümkün olmuştur¹⁰.

Bertrand Russel'in görüşü de Ülken'in görüşünü destekler mahiyettedir. Ona göre de tarihte Eski Yunan medeniyetinin birdenbire doğuşunu açıklamak kadar güç ve şaşırtıcı bir iş yoktur. Çünkü, bu medeniyeti kuran öğeler, zaten binlerce yıldan beri Mısır ve Mezopotamya'da bulunmuş ve oradan da komşu ülkelere yayılmış olan öğelerdir. Yunanlılar ise, sadece bu öğeler üzerine bazı ilaveler yapmışlardır¹¹.

Ancak, felsefenin kaynağını araştırırken, felsefe adını verdiğimiz yaşıntı ve dünya görüşlerinin, hangi etkenlerin ürünü olduğunun iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Russel'e göre felsefenin doğuşuna tesir eden iki temel etki vardır. Bunlardan birisi, miras kalmış dinî ve geleneksel kavramlar ve diğeri de bilimsel diyebileceğimiz araştırma türüdür. Her filozof, bu iki etkenin, sistemine giriş orantısına göre, büyük ölçüde ayrılık göstermiştir¹².

Russel'in bu iddiasını destekleyen bir iddianın, daha önce de Balcıade Tahir Harimi adında bir Osmanlı tarih ve medeniyet araştırmacısından geldiğini görmekteyiz. Ona göre de, bir milletin felsefesini anlayabilmek için o milletin dinî ve kültürel değerlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Felsefe, eşyanın hakikatını araştırarak bir ilim olduğuna göre, hakikatin bir başka ifadesi demek olan din ile bir bağlantısının bulunması gerekir. Bütün felsefe araştırmacıları kabul etmektedirler ki, Eski Yunan Felsefesi'nin özgünlüğüne ait görüşlerin dayandığı fikrî kaynaklar, sonunda dinî bir mevzuda karar kılmaktadır¹³.

⁹ H. Ziya Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, İstanbul, 1997, s. 12; Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, I, İstanbul, 1933, s. 27-35.

¹⁰ Ülken, *Uyanış Devrinde*, s. 15, 20.

¹¹ Russel, s. 69.

¹² Russel, s. 55.

¹³ Balcıade, s. 74.

Yunan Mucizesi ile ilgili son olarak Cemil Meriç'in de bir iddiasına değinmek istiyoruz. Meriç'e göre, her ilim adamı Yunan'a, kendi sahasındaki değil, başka alanlardaki maharetleri dolayısıyla hayranlık duymaktadır. Mesela, felsefeciye göre, Yunan hikmeti daha önceki kavimlerden alınmıştır. Fakat, ticarete Yunanlıların üstüne hiçbir millet yoktur. İktisatçılar, Yunanlıların sanayi, ticaret ve maliyede ne kadar ehliyetsiz olduklarını kabul etmekle birlikte, ilmî dehaları karşısında eğilmektedirler. Matematikçiler, Yunan'ın cebirden habersiz olduklarını, hesabı Hintlilerden, hendeseyi de Mısırlılardan aldıklarını itiraf ederler, ancak heykeltıraşlıkta üstüne olmadığını söylerler¹⁴.

Yunan Mucizesi fikri, biraz önce de belirttiğimiz gibi, bir çok ilim adamı ve felsefeci tarafından eleştirilere tâbi tutulmuştur. Ancak bu görüşün ortaya atılması, felsefenin menşei ile ilgili araştırmaların ağırlık kazanmasına sebebiyet vermesi bakımından faydalı olmuştur diyebiliriz.

B- Felsefenin “Asya Kökenli” Olduğu Görüşü

Felsefe'nin sadece Yunan'a mal edilmesine karşı çıkan bazı medeniyet araştırmacıları, felsefenin Yunanlılar tarafından sistematik bir hale getirilmiş olduğu görüşüne değil, sadece Yunan'a ait olduğu iddialarına itiraz etmektedirler. Bu itirazı yapanlara göre, eğer felsefeye bir vatan bulmak gerekirse, bu vatanın Yunan yerine Asya olması daha doğrudur. Çünkü, ilim ve medeniyete ait olan, “her şey, Asya'nın beşiğinde gözlerini açmıştır. Bütün tanrılar ve peygamberler; bütün dinler ve akideler; güzellik ve kemal fikri; bütün hikmet ve felsefe şarkta süt emmiştir.”¹⁵

Felsefenin kaynağını sadece Eski Yunan'da değil, daha öncelerde aramak gerektiğini söyleyen bazı batılı felsefe tarihçilerine göre de, Eski Yunanlılarda M.Ö. X. yüz yılı izleyen üç yüz yıl boyunca düşünce hareketlerine ilişkin birer kaynak olarak elimizde İlyada, Odysseia ve ozan Hesiodos'un yapıtlarından başka bir şey yoktur. Bu eserlerde de bilimsel anlamda öğrenebileceğimiz pek bir şey bulunmamaktadır¹⁶.

Felsefenin Asya Kökenli olduğunu söyleyenler de kendi aralarında bir fikir birliğine varamamışlardır. Bazıları felsefenin ana vatanını Ön Asya, bazıları Hindistan, bazıları da İran ve diğer bazı bölgeler olarak kabul etmişlerdir. Şimdi de bu iddialar üzerinde durmak istiyoruz

¹⁴ Meriç, s. 16-17.

¹⁵ Peyami Safa, *Seçmeler*, haz. Faruk K. Timurtaş- Ergun Göze, İstanbul, 1970, s. 292-93.

¹⁶ Pierre Theil, *Dünyamızı Kuranlar*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1979, s. 52.

1- Felsefenin “Ön Asya Kökenli” Olduğunu Savunanlar

Bazı araştırmacılara göre, Eski Yunan felsefesinin asıl doğuş yeri Küçük Asya denilen İyonya bölgesidir. İyonya, Batı ve Doğu'nun bir bakıma buluşma noktası konumundadır. Bu bölgede yaşayan halk, komşu yörelerden gelmiş milletlerden oluşmaktadır. Çünkü bu bölge, tarih boyunca kavimlerin uğrak yeri olması sebebiyle, bir çok kavme ev sahipliği yapmıştır. Bu yüzden de, Yunan Felsefesi'nin, Doğu'nun etkileriyle doğmuş olabileceği, yani Babil'den ya da Mısır'dan ödünç alınmış olup olmadığı sorusu tartışılabilir. Yunan felsefecileri ve yazarlarının, bu konuda her hangi bir şey söyleyip söylemediklerini bilemiyoruz. Ancak, kültürlerin kesişim noktasında bulunan İyonya'nın, bu coğrafi özelliği sebebiyle, eski Yunan'a aktarılan felsefenin taşıyıcısı oluştuğunu söyleyenler bulunmaktadır. Bu iddia sahiplerine göre, hiçbir dış ilham ve tesir olmaksızın her hangi bir fikrin aniden ortaya çıkması, milletlerin fikir tarihine aykırı gelen bir durumdur. Bu sebeple de, Yunanlılar, Ön Asya, Mısır, Fenike ve Lidya gibi bölge halkları ile irtibata geçmek suretiyle, bugün “felsefe” olarak kabul edilen fikirlerini meydana getirmişlerdir. Çünkü bu bölge, din ve medeniyetlerin beşiği olması yanında, kültürel anlamda da bir hareketliliğin sürekli olarak yaşandığı bir coğrafyadır. Öyle ki, Hz. Musa'nın yaşadığı zamanda bile, Fenikeli filozofların varlığından bahsedilmektedir¹⁷.

Felsefe'nin Yunan'a ait olup olmadığına dair şüpheler, aslında Antik Çağ'da bile konuşulmaktaydı. Mısırlı rahiplerle, içlerinde ünlü Yahudi filozofu Philon'un da bulunduğu bir gurup, felsefenin menşe'ini Mısır ve Babil'e kadar götürmüşlerdir. Onlara göre, Yunan bilimi ve felsefesi, Doğu ile karşılıklı kültür alış verişinin en çok yapıldığı bölge olan İyonya'da gelişmeye başlamıştır. Bu yüzden de İyonya, Yunan düşüncesinin görkemli başarısının beşiği haline gelmiştir. Eğer İyonya, Yunan felsefesinin beşiği ise, Milet şehri de İyonya felsefesinin beşiği olarak kabul edilmelidir. Çünkü ilk felsefeci olarak kabul edilen Thales, Milet kentinde yetişmiştir¹⁸.

Felsefenin ana vatanı olarak gösterilen bir başka bölge ise Mısır'dır. Çünkü Mısır, felsefenin babası olarak kabul edilen Hermes'in yaşadığı bölge olması sebebiyle, felsefe tarihçileri açısından önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmacılara göre, Mısır'ın, felsefenin kaynağı olması kadar tabii bir şey olamaz. Zira, Hermes'e atfedilen bazı yazılarda, felsefe ve diğer bilimlerin, Yüce Tanrı Atum tarafından görevlendirilen Orisis tanrısının eseri olduğu belirtilmektedir¹⁹. Bazı İskenderiyeli yazarlar tarafından savunulan bu görüşlerin, zaman zaman hristiyanlar tarafından da benimsendiğini görmekteyiz.

¹⁷ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü* II, s. 41.

¹⁸ Gökberk, s. 13-14

¹⁹ T. Freke- P. Gandy, *Hermetika- Hermes'in Kayıp Sözleri*, çev. Semra Tuna, İzmir, 2000, s. 89-90.

Mesela, Helenistik dönemde yaşayan Mısırlılar, kendi mitlerinin, Yunan Felsefesi'nin kökeni olduğunu ileri sürmüşler, ancak, Mısır düşüncesinin Yunanlılara nasıl iletilmiş olabileceğine dair bir açıklama yapmamışlardır. Yine onların iddialarına göre, Yunanlılar, matematik ilmini Mısır'dan ve astronomiyi de Babil'den almışlardır. Çünkü Yunanlıları, buralara çeken en büyük unsur, kendilerinden daha büyük bir medeniyete duydukları hayranlık olarak gösterilmektedir. Bu hayranlık sebebiyle, bir çok felsefeci Mezopotamya ve Mısır'a gitmiş ve orada uzun bir süre kaldıktan sonra tekrar Yunanistan'a dönmüşlerdir.

Mısırlılarda, Felsefe'nin eskiden beri var olduğu ve Yunan Felsefesi'nin de, Mezopotamya ve Mısır Medeniyetleri'nden elde edilmiş olabileceği şeklindeki iddialar, Thales'in orijinal bir *Kozmogoni*'nin mucidi olup olmadığı hakkında bazı şüpheler uyandırmıştır. Çünkü, iddialara göre Thales, Babil'e gidip astronomi öğrenmiş, Mısır'da rahipler ve geometri uzmanları ile birlikte bulunmuş, Ön Asya'da Krezüs'ün ordularının peşine takılarak dolaşmıştır²⁰. İşte bu geziler neticesinde Thales'in, bu ülkelerden elde ettiği bilgileri daha sonra geliştirdiği şeklindeki iddialara bakılırsa, bu şüphelerin haklılığı daha da artmaktadır.

Dikkate değer bir başka iddia ise, Diogenes Laertius'dan gelmektedir. Ona göre ise, Platon, Timaios adlı eserini, Mısır bilgeliğini temel alan Pythagoras doktrinine ait bazı fikirleri derlemek suretiyle meydana getirmiştir. Bu bakımdan, Platon'un fikirlerinden pek çoğunun, doğrudan eski Mısır Felsefesi'nin etkisiyle meydana geldiği şeklindeki iddialar bulunmaktadır. Hatta, Platon'un eserleri ile Hermes'e atfedilen bazı sözleri ihtiva eden Hermetika adlı eser arasında şaşırtıcı derecede benzerlikler bulunduğu iddialarını²¹ da göz ardı etmemek gerekir.

Felsefe tarihçisi Alfred Weber de, yukarıdaki görüşleri destekleyerek, Mısır'la temasa girmeden önce, Yunan'da, tam manasıyla bir felsefeye rastlanılmadığına işaret etmektedir. O, Gladisch ve Roeth adlı araştırmacılara göndermeler yaparak Mısır ilminin, Yunan düşüncesine olan tesirini, Müslüman Arapların Orta Çağ Hristiyan düşüncesi üzerine yaptıkları etkiye benzetmektedir²². Ancak Wilhelm Weischedel'e göre, Mısır'da ortaya çıkan bu durum bizzat felsefe olmayıp, ona altyapı niteliğindedir²³.

İslam dünyasında, felsefenin menşei hakkında görüş belirtenlerin başında gelen Farabî, felsefenin kurucuları olarak Keldanîleri göstermektedir. Ona göre Keldanîler'de gelişen hikmet, onlardan da sırasıyla Mısır, Yunan,

²⁰ Theil, s. 71-72.

²¹ Freke- Gandy, s. 21.

²² Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul, 1991, s.3.

²³ Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran, İstanbul, 1993, s.13.

Süryanî ve Araplara geçmiştir. Ancak, felsefî ilimlere ait terminoloji, önce Yunan, sonra Süryanî ve daha sonra da Arap dillerinde oluşmuştur²⁴.

Keldanîler'in, biraz sonra da değineceğimiz gibi, Yahudi tarihçi ve ilahîyatçısı olan Flavius Josephus'un bahsettiği Kalanîler ile bir ilgisinin bulunup bulunmadığını bilemiyoruz. Zira, Josephus, Aristoteles'in, Yahudiler'i Hindistan'dan gelme bir kavim olarak gördüğünü ve Hintlilerin bu kavme Kalanîler dediğini nakletmektedir*. Aynı şekilde Soli'li Clearchus da, filozoflara Hindistan'da Kalanîler denildiğini belirtmektedir²⁵. Ancak Kalanîler'in Keldanîler mi olduğu hakkında kesin bir görüş bulunmamaktadır.

Katip Çelebi de, Farabi gibi, hikmetin, Süryanî, Kıbtî ve Keldanîler'den Farşlılara ve onlardan da Yunanlılara geçtiğini belirtmektedir. Yunanlılar, İran'ı işgal ettikleri zaman, burada bulunan kitapları, tamamen gözden geçirip anlamaya çalışmışlar ve böylece ilk felsefî akımlar doğmuştur. Bu ilim zamanla Sokrates'e, ondan talebesi Platon'a ve daha sonra da Platon'un talebesi Aristoteles'e geçmiştir²⁶.

2 – Felsefenin “Hindistan Kökenli” Olduğunu Savunanlar

Bazı felsefe tarihçileri felsefenin vatanı olarak Doğu Asya'yı ve özellikle de Hindistan'ı göstermektedirler. Bu iddiayı savunanlardan Voltaire'e göre, ilim ve medeniyet adına her ne varsa hepsinin kaynağı Hintlilerdir. Hintlilerin icat ettiği bu birikim zamanla Kaldelilere, onlardan Mısırlılara ve daha sonra da Yunanlılara geçmiştir²⁷. Benzer görüşleri savunanlardan Balcıade Tahir Harimî'ye göre de, Hindistan, felsefe ve tıbbın beşiğidir. Milattan yaklaşık otuz asır önce bu ülkede cebir ve matematik keşfedilmiş ve astronomiye dair araştırmalar başlamıştı. Bunların yanında, metafizik felsefe ekollerine ait nazariyelerin de Hint eserlerinde yer aldığını görmekteyiz. Mısır medeniyeti ile benzerlik gösteren Hint Medeniyeti'nden, eski Yunan'ın bile etkilendiği söylenmektedir²⁸.

²⁴ Farabî, *Tahsilü's-Saade*, Haydarabad, 1345, s. 38.

* Aristotele'in böyle bir görüşünün bulunup bulunmadığını tespit etme imkanımız olmamıştır. Ancak Voltaire'nin de benzer iddialarının bulunduğunu görmekteyiz. Voltaire'e göre de Yahudiler, Fenike dolaylarına sonradan gelmiş yeni bir kavimdir. Ancak nereden geldikleri hakkında Voltaire'in bir görüşüne rastlayamadık. Krş. Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, I, s. 9.

²⁵ Gene D. Matlock, *Hız. İbrahim (Abraham) Kimdi?*, çev. Kemal Menemencioglu; <http://www.hermetics.org/abraham.html>

²⁶ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, I, s. 679.

²⁷ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, I, s. 383.

²⁸ Balcıade, s. 205.

Alfred Weber'e göre de, Hint felsefesi, olağanüstü derecede zengin ve doktrinlerinde Yunan felsefesine son derece benzemektedir. Ancak Hint felsefesi, Yunan felsefesini sadece dolaylı bir şekilde etkileyebilmiştir²⁹. Weber'in bu görüşüne karşı, Yunan felsefesinin Hint felsefesinin devamı olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, Eski Yunanlılar medeniyeti, milattan bin beş yüz sene kadar önce, Girit Medeniyeti'nden veya Hindistan'dan geldiği iddia edilen atalarından öğrenmişlerdir. Bu iddiaya göre, Eski Yunanlılar, aslen Hindistanlı olup, İran-Mezopotamya-Anadolu veya Kafkaslar üzerinden aşarak Balkanlar yoluyla Adriyatik sahillerine ulaşan ve Arî bir ırk olan Pelaj kavmine mensuptur. Bu kavim, M.Ö. 2000 yıllarında bu günkü Yunanistan dolaylarına gelmiş, ancak geldikleri bölgenin yerli halkı tarafından köleleştirilmişlerdir. İşte köleleşen bu millet, göç ederken beraberinde getirmiş olduğu medeniyeti, buranın yerli halkına öğretmiştir.

Yunanlıların geliştirdiği bu medeniyet, aslında Mezopotamya, Fenike, Hint ve İran medeniyetlerinin bir karışımı olarak görülmektedir. Mesela, Eski Yunanlılar yazıyı Fenikelilerden öğrenmişler, ancak Araplar ve Mısırlılar gibi sağdan sola değil, ataları olan Hintliler gibi soldan sağa doğru yazmışlardır³⁰. Balcı-zade'nin iddialarına göre, Hindistan'dan Yunan'a gelen Pelaj kavmi ile Hintliler arasındaki irtibat devam etmiştir. Tarihin bazı dönemlerinde, Yunanlı ilim adamları, Hindistan'a giderek Hint bilimlerini öğrenmişler ve tekrar ülkelerine dönerken beraberlerinde çok sayıda kitap getirmişlerdir. Onların getirmiş olduğu bu kitaplar arasında, diğer ilimler gibi, felsefe kitapları da bulunmaktaydı³¹.

Yukarıdaki görüşleri destekleyen bir diğer iddia ise, ilk felsefî yaklaşımların, Brahma dininin Rigveda denilen en eski bölümlerinde bulunduğu iddiasıdır. Çünkü Rigveda'da tartışılan problemlerin başında, "*Tanrılar ve insanlar yokken bu evrende acaba ne vardı*" şeklinde sorular bulunmaktadır. Bu türden düşünceler ilk felsefî açıklamalar olarak kabul edilebilir.

Hintlilerin kutsal olarak kabul ettikleri Vedanta'da da bazı felsefî temalar bulmak mümkündür. Vedanta hakkında yapmış olduğu araştırmalarla tanınan Rene Guenon, her ne kadar Vedanta'nın, bir din veya felsefe olmakla birlikte, tamamen saf bir metafizik öğretisi³² olduğunu söylese de; bu

²⁹ Weber, s. 3.

³⁰ Balcı-zade, s. 60-65. Bu iddiayı destekleyen bir başka yazar da Pierre Theil'dir. Ona göre de Yunanlılar aslen Asya'dan gelmişler ve ilk önce Batı Anadolu kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu bölge sahil olduğu için bir çok yerden gemiler gelmekte ve insanlar ile kültürler kaynaşmaktadır. Bkz. *Dünyamızı Kuranlar*, s. 57, 61.

³¹ Balcı-zade, s. 205-207.

³² Rene Guenon, *Vedanta'ya Göre İnsan ve Halleri/ Hint Felsefesinde Kâmil İnsan*, çev. Atilla Ataman, İstanbul, 2002, s.13-14.

öğretinin konuları ile, bugün felsefe olarak kabul ettiğimiz ilmin konuları arasında benzerlikler görmektedir. Zira, Vedanta da temel olarak insan, mutlak varlık ve âlem merkezinde odaklanmaktadır. Bilindiği gibi felsefenin de temel konusu genel olarak bu üç alanı kapsamaktadır. Bu sebeple de Hint düşüncesi, Yunandan daha eski olması hasebiyle, felsefenin kaynaklarından birisi olarak kabul edilebilir.

Hintlilerin felsefe ile uğraştığına dair görüşleri destekler mahiyette diğer bir iddia da, Yahudi tarihçi ve ilahiyatçısı Flavius Josephus'dan gelmektedir. Josephus, "Yahudiler Tarihi" kitabında, Yunan filozofu Aristoteles'in, "Yahudiler Hint Filozoflardan gelmedirler, Hintliler onlara Kalani derler." dediğini nakletmektedir. Soli'li Clearchus ise, "Yahudilerin menşe'i Hint filozoflardır. Filozoflara Hindistan'da Kalaniler ve Suriye'de Yahudiler denilir" demektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, Kalaniler'in Keldaniler mi yoksa başka bir kavim mi olduğu hakkında kesin bir görüş bulunmamaktadır³³. Bu iddiaların doğruluğu, şüphesiz ki tartışılabilir. Fakat, bizim için bu ifadeler, Yahudilerin Hindistan'dan gelip gelmediğinin tespiti açısından değil, Hintlilerde felsefenin çok eskiden beri var olduğunu belirtmesi açısından önemlidir. Ancak, şunu da söylemek gerekir ki; Hint dinleri ile Yahudilik arasında benzerlikler bulunduğunu³⁴ iddia edenler de yok değildir.

3-Felsefenin "İran Kökenli" Olduğunu Savunanlar

Yunan'daki felsefî geleneğin oluşmasında İranlıların da katkılarının olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. İddialara göre, İran ilim bakımından Yunan'dan çok üstün bir medeniyete sahipti. Bu yüzden Mısır ve Yunanlı alimler, İran'a kadar gelerek Mobadan denilen Zerdüş'tin adamlarından ders alırlardı³⁵. İki ülke arasında yapılan savaşlarda Yunanlılar, İranlıların eşyaya karşı tutumundan etkilenmişler ve bu tefekküre ilgi duymaya başlamışlardır. Onların bu ilgileri, Miletli Tales'in ileri süreceği tabii ilimlerin başlamasına sebep olmuştur³⁶. Yunanlılar, İran'ı işgal ettikleri zaman, burada bulunan kitapları tamamen gözden geçirip anlamaya çalışmışlar ve böylece ilk felsefî akımlar doğmuştur. Bu ilim, zamanla Sokrates'e, ondan öğrencisi Platon'a ve Platon'dan da Aristoteles'e geçmiştir³⁷.

³³ Matlock, <http://www.hermetics.org/abraham.htm>.

³⁴ Ahmed Çelebi, *Mukayeseli Dinler açısından Yahudilik*, çev. A. M. Büyükçınar- Ö. F. Harman, İst, 1978, s. 186.

³⁵ Balızcıade, s. 191.

³⁶ Balızcıade, s. 78.

³⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, II, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1990, s.570; Katip Çelebi, s. 679.

Yukarıdaki görüşü destekleyenlerden İbn Haldun'a göre, Makedonya Kralı Büyük İskender geniş fütuhâtı esnasında, bilginlerden oluşan bir kurulu da sürekli yanında bulunduruyordu. Bu kurula, seferler sırasında rastlanan yenilikleri belirlemek görevi verilmişti. İskender, İran'a yaptığı bir seferde, İranlıların çok sayıda eserlerini ele geçirmiş. Bu kurul da, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, bir çok ilmi ihtiva eden bu eserlerden³⁸ faydalı gördüklerini Aristoteles'in önüne yığmıştır. Bu sayede Babil, Hint, Mısır ve İranlıların elinde bulunan kitapların büyük bir kısmı, İskender'in delaletiyle Aristoteles'in eline geçmiştir³⁹. İşte Aristoteles'in eserlerindeki coğrafyaya, bitkilere ve hayvanlara ait birçok bilgiler, bu kurul tarafından toplanan malzemelere dayanır. Aristoteles gibi büyük bir toplayıcı ve gözlemci için, İskender'in yakınında bulunmak, özellikle bu yönden büyük bir şans olmuştur. Aristoteles'in bu kadar geniş bir alanda eserler vermiş olmasında, bu eserlerin azami derecede payının bulunduğu söylenebilir. Hatta bu eserlerin bir kısmının Aristoteles'e ait olmadığı da söylenmektedir⁴⁰.

Başka bir iddiaya göre ise, Büyük İskender, İran'ı ele geçirdiği zaman, kütüphanelerde bulunan ilmi eserleri, Yunan ve Kıbtî dillerine tercüme ettirdikten sonra asılların yaktırmış; astronomi, tıp ve felsefe gibi ilimlere ait olan eserleri ise Mısır'a göndermiştir⁴¹.

Felsefenin İran'dan Yunan'a geçtiği şeklindeki bu görüşe karşı bazı itirazların yapıldığını görmekteyiz. Bu itirazları yapanlara göre felsefe, İran'dan Yunan'a değil, bilakis Yunan'dan İran'a geçmiştir. Çünkü, felsefe, hem Fars hükümdarı Enuşirvan zamanında Yunan'dan İran'a iltica eden bazı Bizanslı ilim ve felsefe adamları, hem de Yunanlılarla yapılan savaşlarda esir alınan Yunanlı ilim adamları vasıtasıyla İran'a geçmiştir. Diğer bir iddiaya göre ise, M.S. III. asırda Sasani meliki Şapurubni Erdeşir zamanında, Bizans'la yapılan savaşlarda alınan Yunanlı esirler için Cündişapur kenti inşa edilmiş. Bu kente yerleştirilen esirler, Yunandan getirilen ilim ve maarife ait eserleri tercüme etmekle görevlendirilmişlerdir. Bu tercüme faaliyeti esnasında, felsefeye ait eserler de Farsça'ya çevrilmiş ve yeni kurulan bir kütüphaneye konularak halkın bilgisine sunulmuştur. Bir başka iddiaya göre ise, Bizans hükümdarı Justinyen zamanında müşriklere karşı girişilen imha hareketi sonucu filozoflardan bir kısmı İran'a sığınmak zorunda kalmıştı. Bu filozofların çoğunluğunu Yeni Platoncu filozoflar oluşturmaktaydı. Bu kişiler, Enuşirvan tarafından himaye edilmişler ve felsefî eserlerin tercüme edilmesi ile görevlendirilmişlerdir.⁴²

³⁸ İbn Haldun, s.569.

³⁹ İlhan Kutluer, *Felsefe Tasavvuru*, İstanbul, 1996, s. 34.

⁴⁰ Balcıade, s. 86-87.

⁴¹ İbn Nedim, *Fihrist*, Beyrut, 1410-1994, s. 296; Balcıade, s. 90.

⁴² Balcıade, s. 193.

C- Felsefenin “İlahî Kökenli” Olduğunu Savunanlar

Felsefenin menşesi hakkında ileri sürülen görüşlerden bir diğeri de, bu ilmin ilahî bir kaynağa dayandığı şeklindeki iddialardır. Bu görüş, bazı Yahudi ve müslüman filozoflar tarafından dile getirilmiştir. Felsefenin ilahî kaynaklı olduğunu iddia edenlere göre, ilk felsefe, Yunanlılarda hiç görülmemiştir. Felsefe tamamen peygamberler tarafından getirilmiş ve zamanla bütün milletlere öğretilmiştir. Bu görüşü savunanların başında Yahudi asıllı filozoflar gelmektedir. Bunlardan, İskenderiye’li Numenius’a göre, Platon’un görüşleri tamamen Tevrat’tan alınmadır. Bu sebeple de Platon, aslında Grekçe konuşan bir Musa’dır⁴³. Yine Numenius, Platon’un “Kanunlar” adlı eserinin 10. kitabının, Hz Musa’ya gönderilen On Emir (Evamir-i Aşere)’den alındığını da iddia etmiştir. Bir başka Yahudi filozofu Lamplicus da, Yunan filozoflarının, düşüncelerini Hz. Musa’nın kitaplarından çaldıkları görüşündedir. Yine, Yahudi filozoflardan Philon da, Yunan felsefesinin Tevrat ile özdeş ve Platon’un İdeleri’nin de Tanrısal Akıl (Logos)’ın düşünceleri olduğunu ileri sürmüştür. Philon’a göre, Yunan filozofları, düşüncelerini Yahudilik’in dinî belgelerinden devşirmişlerdir. Bu itibarla Platon, Musa’nın bir öğrencisi durumundadır⁴⁴. Ancak Philon’a göre Yunan filozofları, almış oldukları bu doğrulara kendi yanlış düşüncelerini de katarak insanlara aktarmışlardır⁴⁵.

Yahudi düşünürlerin iddia ettikleri bu görüşlere bazı itirazların yapıldığını görmekteyiz. Bunlardan birisi Fransız ilim adamlarından Voltaire’e ait itirazdır. Voltaire’e göre “yahudilere, uzun zaman öteki uluslara her şeyi öğretmiş bir ulus gözüyle bakmamız” kabul edilmesi imkansız bir görüştür. Çünkü yahudiler her şeyi Keldani ve Fenikelilerden öğrenmişler, ancak öğrendikleri şeyleri kendilerine mal etmeyi iyi becermişlerdir⁴⁶.

Bir kısım müslüman araştırmacıların da, felsefenin, ilahî kaynaklı olduğu görüşünü savunduklarını görmekteyiz. Onlara göre de felsefe, “nübüvvet nurları mişkati” (odak/kuşak)’ndan kaynaklanan nebevî hikmetin bir yansıması ve yorumundan ibarettir⁴⁷. Bu görüşü savunanlardan Endülüslü Kadı Said’in, Tabakatu’l-Ümem adlı eserinde, felsefî ilimleri tedvin veya ihya eden ünlü isimler arasında yer alan kişilerin, peygamberlerle ilişkilerinden bahsedildiği belirtilmektedir. Kadı Said’e göre, Empedokles, hikmeti Şam’da Davud peygamberden öğrenip, Yunan beldesine getirerek burada yayılmasına öncülük etmiştir. Pythagoras da aynı şekilde hikmeti, Mısır’da

⁴³ Gökberk, s. 14.

⁴⁴ Gökberk, s. 129-30.

⁴⁵ Etienne Gilson, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öçal, İstanbul, 2003, s. 51.

⁴⁶ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, I, s. 9-10.

⁴⁷ Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İst. 1994, s. 15; Mahmut Kaya, “Felsefe”, D.İ.A., XII, İstanbul, 1995, s. 311.

Davud peygamberin ashabından öğrenmiş ve onun bu geleneği Platon tarafından devam ettirilmiştir⁴⁸.

Felsefenin ilahî kaynaklı olduğunu iddia edenlere göre, ilk kez hikmetten bahseden kişi, batılılarca Agathedeamon ve bazı İslam kaynaklarında da Gûsâdîmûn, Agsâzîmûn, Agâzîmûn ve Âzîmun olarak isimlendirilen Şit peygamberdir⁴⁹. Bu görüşü savunanların başında Şehristanî gelmektedir. Şehristanî'ye göre İslam filozoflarından bir kısmı, Şit peygamber'i, hikmetin ilk kaynağı olarak görmektedirler. Onlara göre, felsefede beş ezeli prensip olarak bilinen Allah, Akıl, Nefs, Mekan ve Boşluk ilkelerini ilk defa ortaya atan kişi Şit'tir⁵⁰.

Şit ile ilgili sadece müslümanlar tarafından değil, bazı batılılar tarafından da ortaya atılan ilginç görüşler bulunmaktadır. Yukarıda, Yunanlıların aslen Hindistan bölgesinden geldiğine dair görüşlerin bulunduğunu belirtmiştik. Aynı görüşü bazı ilaveler yapmak suretiyle destekleyen bir başka görüşe göre Yunanlıların, geldikleri yerlerden ne getirdikleri pek bilinmiyor. Sadece onların Zeus isimli bir ilaha, geldikleri yerlerde de inandıklarına dair bazı vesikalar bulunmaktadır. Yunanlılara "Hint-Avrupalı" diyen tarihçiler, Zeus'u da bu açıdan değerlendirmekte ve onun diğer dillerde de "ilah" anlamında gelen "Theus", "Deus", "Dieu", "Dio" ile bir olduğunu söylemektedirler. Bu iddialara göre Zeus kelimesi, batı dillerindeki harflerin telaffuz ve yazılış farklılıkları da göz önüne alındığında, Şis (Şit) kelimesinin farklı bir telaffuzu olabilir⁵¹.

Felsefenin menşei olarak gösterilen peygamberlerden birisi de, müslümanlar tarafından İdris, Yahudiler tarafından Uhnuh, Mısır dinlerinde Toth, Zerdüştlük'te Hûşeng olarak kabul edilen ve Hermesü'l-Herâmise diye de adlandırılan Hermes'tir. Hermes'e Yunanca Merkür (Utarid) anlamına gelen Ermis de denilmektedir. Bu kelime daha sonra Arapça'ya Hermes olarak geçmiştir. Hermes, bütün bu dinler tarafından da bilim ve felsefenin kurucusu olarak kabul edilmekte ve filozofların babası (ebu'l-hükema) diye adlandırılmaktadır⁵².

⁴⁸ Kutluer, s. 34.

⁴⁹ R. Arnaldez, "İshrâkiyyûn", The Encyclopedia of İslam, V. IV, Leiden, 1978, p. 120-121; T.J. de Boer, "El- İshrâkiyyûn" Dâiretü'l- Meârifî'l- İslâmiyye, C. II, s. 212.

⁵⁰ Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, II, tah. E. Ali Mehnâ-A. Hasan Fâûr, Beyrut, 1414/1993, s. 45.

⁵¹ Selim Gürselgil, "İlahların Doğuşu" Üzerine, <http://www.geocities.Com/akademyayadogru/makselilahdogus.htm>

⁵² Taşköprüzâde İsameddin Ahmed Efendi, *Mevzuatu'l-Ulüm*, II, çev. Kemaleddin Mehmed Efendi, İst, 1313, s. 338.

Hermes'in, felsefenin kurucusu olduğunu savunanların başında, Endülüslü bir düşünür olan Mesleme b. Mecritî gelmektedir. Ona göre, felsefe ve diğer ilimler Allah tarafından Hermes'e bildirilmiş, ondan da diğer kavimler ve Yunan filozofları öğrenmiştir. Aristoteles ise bu ilmi belli kurallara göre düzenlemiştir⁵³.

Felsefenin ilahî kaynaklı olduğu görüşünü benimseyen filozoflardan bir diğeri ise, İsraki felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Şihabeddin Sühreverdî'dir. Sühreverdî, işrakî felsefenin özü mesabesinde olan "nur ilmi"ni açıklarken, aslında kendisinin yeni bir şey söylediği iddiasında değildir. Çünkü ona göre bu ilim yani hikmet, Tanrı tarafından Peygamber İdris/Hermes vasıtasıyla insanlara açıklanmıştır. Ona göre bu hikmet, birisi eski İran diyarında diğeri de Mısır'da olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır. Mısır'daki bu düşünce, daha sonra eski Yunan'a geçecektir. Sühreverdî'ye göre felsefe, İslam medeniyetine bu iki kanaldan birlikte girmiştir. İşte Sühreverdî, kendi şahsî silsilesini hem Yunan hem de Mısır kanalıyla, Hermes'e kadar dayandırmaktadır⁵⁴.

Molla Sadra da, Sühreverdî gibi, kopmayan bir silsile ile aktarılan hakikat bilgisinin birliğine inanır. Ona göre hikmet bilgisi Adem'den İbrahim'e, onlardan Yunanlı filozoflara ve İslam sufilerine aktarılmıştır. Hikmet'in, dünyanın her yerine yayılışına öncülük edenlerin başında Şit ve Hermes gelmektedir⁵⁵.

Şirvanizâde Ahmed Hamdi Efendi gibi bazı Osmanlı ilim adamları da felsefenin, nebevî yani ilahî kaynaklı olduğu görüşündedirler. Şirvanizâde'ye göre felsefe yani hikmet ilmi, ilk önce Lokman⁵⁶, İdris ve Süleyman gibi peygamberlere verilmiş ve filozofların büyüklerinden sayılan Pythagoras da, felsefe ilmini Süleyman peygamberden öğrenmiştir⁵⁷. Yine Osmanlı felsefecilerinden Kethüdâze Arif Efendi de, bir çok ilim gibi felsefenin de ilahî kaynaklı olup, peygamberler tarafından öğretildiğini savunmaktadır. Mesela, ebced ilmi Hz. Adem'e⁵⁸, astronomi ve felsefe ilmi de Hz. İdris'e dayanmaktadır⁵⁹.

⁵³ Mecritî, *Min Kitabi Gayeti'l-Hakim li Tıbai't-Tammi'l-Halume*, (müstensihi belli değil), (Milli Kütüphane, no: 3146), v. 10b.

⁵⁴ Kutluer, s.114.

⁵⁵ Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İstanbul, 1998, s. 309.

⁵⁶ Şirvanî, bu iddiasına delil olarak "Biz lokman'a hikmet verdik" (Lokman;12) ayetini göstermektedir. Bkz. Ahmed Hamdi Şirvani, *Makaletü'l- Urefâ fi Mesaili'l-Hükemâ*, İstanbul, 1285, s. 4-5.

⁵⁷ Şirvani, s. 5.

⁵⁸ Emin Efendi, *Menakıb-ı Kethüdâzâde el-Hac Mehmed Ârif Efendi*, İstanbul, 1305, s. 290.

⁵⁹ *Menâkıb*, s. 284.

Sonuç

Felsefenin menşe'i hakkında bu ve benzeri görüşleri savunanların iddialarını belirttikten sonra, şöyle bir neticeye varmak istiyoruz. Felsefenin menşe'i hakkında, Hegel ya da Heidegger'in yaptığı gibi, felsefeyi Yunanla birleştirecek çözümsel ve zorunlu bir neden aramak⁶⁰ kadar, diğer görüşlerden her hangi birisini de tek başına felsefenin menşe'i olarak göstermek de, doğru bir görüş olmasa gerektir. Zira diğer bütün ilim ve medeniyetler gibi, felsefenin de bütün insanlığın ortak malı olduğuna inanmaktayız. Ancak, bu, felsefenin felsefe olmasında Yunanlıların katkısını gözardı etmek anlamına gelmemelidir. Çünkü Yunanlılar, menşe'i ne olursa olsun, felsefenin gelişmesinde birinci derecede katkıları olan bir millettir. Şunu da söylemek gerekir ki, hiçbir Antik Yunan filozofunun, felsefenin, tamamen kendilerine ait olduğuna dair her hangi bir sözü de bulunmamaktadır. Bu yüzden de felsefe, insan düşüncesi ile, peygamberlerin getirdiği bilgilerin en güzel yoğrulmuş biçimidir diyebiliriz.

KAYNAKLAR

- ARNALDEZ, R., "*Ishrâkiyyûn*", The Encyclopedia of İslam, V. IV, Leiden, 1978.
 BALCIZADE, Tahir Harimî, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, Balıkesir, 1931.
 BİRAND, Kamran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara, 1987.
 de BOER, T.J., "*El- İshrâkiyyûn*" Dâiretü'l- Meârifî'l- İslâmiyye, C. II.
 CORBİN, Henry, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İst. 1994.
 ÇELEBİ, Ahmed, *Mukayeseli Dinler açısından Yahudilik*, çev. Ahmet M. Büyükçınar-HARMAN, Ö. Faruk, İstanbul, 1978.
 DELEUZE, G. - F. Guattari, *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, 2001.
 EMİN EFENDİ, *Menakıb-ı Kethüdâzâde el-Hac Mehmed Ârif Efendi*, İstanbul, 1305.
 FAHRİ, Macit, *İslam Felsefesi Tarih*, çev. Kasım Turhan, İstanbul, 1998.
 FARABİ, *Tahsilu's-Saade*, Haydarabad, 1345.
 FREKE, Timothy – GANDY, Peter, *Hermetika- Hermes'in Kayıp Sözleri*, çev. Semra Tuna, İzmir, 2000.
 GILSON, Etienne, *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, çev. Şamil Öçal, İstanbul, 2003.
 GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1985.
 GUENON, Rene, *Vedanta'ya Göre İnsan ve Halleri/ Hint Felsefesinde Kâmil İnsan*, çev. Atila Ataman, İstanbul, 2002.
 GÜRSELGİL, Selim, "*İlahların Doğuşu*" Üzerine,
<http://www.geocities.com/akademyayadogru/makselilahdogus.htm>
 İBN HALDUN, *Mukaddime*, II, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1990.
 İBN NEDİM, *Fihrist*, Beyrut, 1410-1994.
 KATİP ÇELEBİ, *Keşfu'z-Zunun*, I.
 KAYA, Mahmut, "*Felsefe*", D.İ.A., XII, İstanbul, 1995.
 KUTLUER, İlhan, *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul, 1996.
 MATLOCK, D. Hz. İbrahim (Abraham) Kimdi?, çev. Kemal Menemencioğlu;
<http://www.hermetics.org/abraham.htm>.
 MERİÇ, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul, 1998.

⁶⁰ G. Deleuze- F. Guattari, *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, 2001, s. 87.

- MECRİTÎ*, Mesleme b. Ahmed, *Min Kitabi Gayeti'l-Hakim li Tıbai't-Tammi'l-Halume*, (müstensihi belli değil), (Milli Kütüphane, no: 3146)
- RUSSEL, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi 1* (Antikçağ), çev. Muammer Sencer, Ankara, 1972.
- SAFA, Peyami, *Seçmeler*, haz. Faruk K. Timurtaş- Ergun Göze, İstanbul, 1970.
- ŞEHRİSTANÎ, *el-Milel ve'n-Nihal*, II, tah. E. Ali Mehnâ-A. Hasan Fâûr, Beyrut, 1414/1993.
- ŞİRVANÎ, Ahmed Hamdi, *Makaletü'l- Urefâ fî Mesaili'l-Hükemâ*, İstanbul, 1285.
- TAŞKÖPRÜZÂDE, İsameddin Ahmed Efendi, *Mevzuatu'l-Ulüm*, çev.. Kemaleddin Mehmed Efendi, İstanbul 1313.
- THEİL, Pierre, *Dünyamızı Kuranlar*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1979.
- ÜLKEN, H. Ziya, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, İstanbul, 1997.
- *Türk Tefekkürü Tarihi*, I, İstanbul, 1933.
- VOLTAİRE, *Felsefe Sözlüğü II*, çev. Lütfi Ay, İstanbul, 1995.
- WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul, 1991.
- WEİSCHEDEL, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran, İstanbul, 1993.